

УДК 321.01

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.5>

ЦІННІСНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Ляшук Р.М.,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії права
та кримінально-процесуальної діяльності,
Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького*

Лисенко Ж.А.,

*курсант факультету правоохоронної діяльності,
Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького*

Ляшук Р.М., Лисенко Ж.А. Ціннісно-правові основи розбудови громадянського суспільства та правової держави.

У науковій статті здійснено аналіз ціннісно-правових основ розбудови громадянського суспільства та правової держави в Україні. Дана проблема є недостатньо дослідженою.

За допомогою загальних та спеціальних методів наукового пізнання авторами досліджено наукові джерела та чинні акти законодавства що врегульовують окремі аспекти громадянського суспільства та правової держави.

Встановлено, що сучасний розвиток громадянського суспільства в Україні ґрунтується на комплексі цінностей, які визначають його основи та орієнтири. Ці цінності не лише визначають спрямованість суспільства, але й впливають на поведінку та ставлення індивідів, асоціацій і державних органів.

Дослідниками з'ясовано значення та зміст ціннісно-правових основ розбудови громадянського суспільства та правової держави.

Зроблено висновок, що цінності є невід'ємною частиною розбудови та фундаментом громадянського суспільства. Цінності визначають, які принципи та ідеали важливі для громадян та громадських організацій. Виходячи з цінностей формуються ідеали, на яких ґрунтується активність громадян, громадських організацій та інших учасників суспільного життя.

У статті зазначається, що цінності, на яких варто будувати розвиток громадянського суспільства та правової держави в Україні є ієрархічними, що залежить від їх значення та впливу на суспільно-політичні та державні процеси.

Авторами зроблено висновок, що створення сильного та стійкого громадянського суспільства та правової держави в Україні можливе за умови їх базування на належній ціннісно-правовій основі. Вона включає ієрархію цінностей, які відображають потреби та ідеали сучасного українського суспільства. Ієрархію цінностей складають: національна безпека, справедливість та відповідальність, сім'я, приватна власність, громадські об'єднання, незалежні недержавні засоби масової інформації, місцеве самоврядування, демократія та права людини, відкритість та прозорість, участь громадян, освіта, наука, культура, рівність та взаємодопомога, багатоманіття, інноваційність та розвиток. Такі цінності потребують належного правового забезпечення.

Ключові слова: цінності, громадянське суспільство, правова держава, основи громадянського суспільства та правової держави.

Liashuk R.M., Lysenko Zh.A. Value-based and legal foundations of building civil society and the rule of law.

The scientific article studies and analyzes the value-legal foundations of the development of civil society and the rule of law in Ukraine. This problem is insufficiently researched.

Using general and special methods of scientific knowledge, the authors studied scientific sources and current legislative acts that regulate individual aspects of civil society and the rule of law.

It was established that the modern development of civil society in Ukraine is based on a set of values that determine its foundations and guidelines. These values not only determine the direction of society, but also influence the behavior and attitudes of individuals, associations and state bodies.

The researchers clarified the meaning and content of the value-legal foundations of the development of civil society and the rule of law.

The conclusion is made that values are an integral part of the development of civil society, the foundation on which civil society is built. They determine what principles and ideals are important for citizens and public organizations. They form the ideals on which the activity of citizens, public organizations and other participants in public life is based.

The article notes that the values on which the development of civil society and the rule of law in Ukraine should be built are hierarchical, which depends on their significance and impact on socio-political and state processes.

The authors conclude that the creation of a strong and stable civil society and the rule of law in Ukraine is possible provided that they are based on an appropriate value-based legal basis. It includes a hierarchy of values that reflect the needs and ideals of modern Ukrainian society, including: national security, justice and responsibility, family, private property, public associations, independent non-state media, local self-government, democracy and human rights, openness and transparency, citizen participation, education, science, culture, equality and mutual assistance, diversity, innovation and development. Such values require proper legal support..

Key words: values, civil society, rule of law, foundations of civil society and rule of law.

Постановка проблеми. Запорукою існування правової держави в Україні [1, ст. 1] є громадянське суспільство. Успішна розбудова громадянського суспільства вимагає багатофакторного підходу, важливим компонентом якого є цінності. Саме цінності є невід'ємною частиною будь-якого суспільства, вони визначають його моральні, етичні та соціокультурні засади. У контексті розвитку громадянського суспільства в Україні, на цінностях будується здоровий та стійкий громадянський простір. Вони визначають ідеали та стандарти, за якими співвідносяться дії громадян, громадських організацій та державних інститутів.

Стан опрацювання цієї проблематики є недостатнім. Дослідженням громадянського суспільства та правової держави займалися такі вчені, як Л. Авраменко, О. Бабінова, В. Бакуменко, В. Бебика, Г. Берченко, Т. Бутирська, В. Гришко, М. Головатий, Н. Драгомирецька, С. Ковальчук, В. Кононенко, Ю. Левенець, І. Міщук, В. Нестерович, О. Петришин, Г. Почепцова, Н. Резенкіна, В. Степаненко, М. Цвік, В. Цимбалюк та інші. Разом з тим, питання ціннісно-правових основ розбудови громадянського суспільства та правової держави в Україні є мало дослідженим.

Метою дослідження є розгляд ціннісно-правових основ розбудови громадянського суспільства та правової держави.

Виклад основного матеріалу. Цінності – це ідеї, переконання, перспективи та переваги, які суспільство вважає важливими та приймає як настанови для свого функціонування та розвитку. Цінності визначають, що є цінним та бажаним у суспільстві та в який спосіб люди мають вести себе, дотримуючись цих цінностей. Вони можуть бути спільними для всього суспільства або відрізнятися залежно від культурних, релігійних та історичних особливостей кожного суспільства [2].

Маючи величезне значення для будь-якого суспільства, цінності визначають цілі та ідеали важливі для громадян, спосіб життя та взаємодії в суспільстві. Цінності відіграють ключову роль й у розбудові громадянського суспільства на кількох рівнях [2]:

- формування ідентичності (допомагають індивідам і групам визначити свою ідентичність і знайти спільний мовник для співпраці);

- об'єднання громадян і створення громадських організацій та рухів (можуть надихати на дію та підтримувати активну участь в суспільному житті);

- є орієнтиром для дій (вказують шлях для досягнення певних цілей та ідеалів);

- підвищення соціальної відповідальності (спонукають громадян до відповідальної поведінки в суспільстві).

Таким чином, цінності є невід'ємною частиною розбудови громадянського суспільства, фундаментом, на якому будується громадянське суспільство. Вони визначають, які принципи та ідеали важливі для громадян та громадських організацій. Вони формують ідеали, на яких ґрунтується активність громадян, громадських організацій та інших учасників суспільного життя. Цінності допомагають суспільству визначити свій шлях розвитку та створити механізми для досягнення соціальних цілей. Тому розуміння й підтримка цінностей має важливе значення для кожної демократичної правової держави та її громадянського суспільства.

У представницькій демократії обличчям держави стає уряд обраний на виборах [3]. Стан керівництва є наслідком загального духовного стану народу. Поки народ, який ставить перед собою завдання стати сформованим і свідомим громадянським суспільством, буде відхилятися від цінностей, які повинні його визначати, до влади будуть приходити уряди, які відштовхуватимуться від цих цінностей. Демократичні цінності повинні стати основою для оцінки та переосмислення існування українського суспільства, а також для зміни норм і моделей поведінки. Однак, коли спостерігаємо деформацію та імітацію демократичних процедур, таких як вибори, референдуми, вплив на прийняття рішень, конкурсні відбори та громадський контроль, це призводить до спотворення самого суттєвого змісту демократичних принципів [4]. Такі явища не лише викривають уявлення про демократію, а й поглиблюють «дефіцит» демократії як у суспільній свідомості, так і на практиці побудови правової держави. Цінності демократії вимагають глибокого осмислення та втілення у реальних діях.

Справжня демократія вимагає відкритості, участі громадян, взаємодії та відповідальності. Тільки шляхом практичного втілення демократичних принципів ми зможемо побудувати суспільство, де громадяни мають можливість брати участь у прийнятті рішень та впливати на перебіг подій.

Сприяння взаємній підтримці та розвитку громадських ініціатив, спрямованих на покращення соціального добробуту та зміцнення спільноти, є ключовим аспектом будівництва сильного громадянського суспільства. Ця цінність відображає потребу у створенні умов для активної участі громадян у різних благодійних, волонтерських та громадських ініціативах, які спрямовані на вирішення соціальних проблем, підтримку вразливих груп населення та зміцнення духовної єдності спільноти.

Забезпечення якісної освіти, інформаційної грамотності та розвитку критичного мислення в громадян є важливою передумовою для активної участі у громадському житті. Ці навички формують обізнаного та відповідального громадянина, який може активно сприяти розвитку громадського суспільства та демократії.

Розвиток громадянського суспільства на основі національних інтересів передбачає спрямованість усіх зусиль та ініціатив на забезпечення благополуччя та процвітання нації та держави. Цей принцип виражає необхідність ставити на перше місце добро та інтереси власної нації, враховуючи її потреби та цінності. Забезпечення відповідальності за свої дії є ключовим елементом цього підходу. Кожен громадянин та організація повинні нести відповідальність за свої рішення та вчинки перед спільнотою. Це включає в себе дотримання етичних норм, які визначають моральні обов'язки та стандарти поведінки.

На думку авторів, цінності, на яких варто будувати розвиток громадянського суспільства та правової держави в Україні є ієрархічними (рис. 1). Що залежить від їх впливу та значення для суспільно-політичних та державних процесів.

Проаналізувавши значення цінностей для розбудови громадянського суспільства та правової держави, варто розкрити їх сутність та вплив.

Національна безпека є критично важливою складовою і одночасно цінністю громадянського суспільства та правової держави, оскільки вона включає в себе різні аспекти, що забезпечують функціонування держави та добробут її громадян. Вона передбачає здатність держави захищати свою територіальну цілісність, суверенітет, а також безпеку та життя своїх громадян [5, ст. 1]. Екологічна безпека визначається збереженням природи та довкілля для майбутніх поколінь. Це включає в себе заходи для збереження біорізноманіття, боротьбу зі забрудненням навколишнього середовища, ефективне використання природних ресурсів та створення сталої екологічної системи.

Справедливість та відповідальність відіграють ключову роль в громадянському суспільстві, забезпечуючи рівність та добросовісність у суспільних відносинах. Справедливість передбачає рівне та справедливе ставлення до всіх громадян, незалежно від їхньої раси, статі, віросповідання, соціального статусу чи інших характеристик. Відповідальність включає в себе готовність нести наслідки своїх дій перед суспільством, законом та моральними нормами [6].

Сім'я є невід'ємною частиною громадянського суспільства, де поєднуються природні та соціальні аспекти відносин. Сім'я, як союз чоловіка та жінки, – відіграє ключову роль у формуванні національної ідентичності, культурного спадку і соціального обґрунтування суспільства [1, ст. 51; 7, ст. 3, 21]. Вона є незамінним місцем для виховання та соціалізації нового покоління громадян. Сім'я є основою громадянського суспільства та держави, саме у ній формуються цінності, мораль, право та соціальна відповідальність.

Приватна власність та підприємництво є критичними складовими громадянського суспільства і виконують ключову роль у формуванні його економічного фундаменту [1, ст. 41; 8, с. 35, 36].

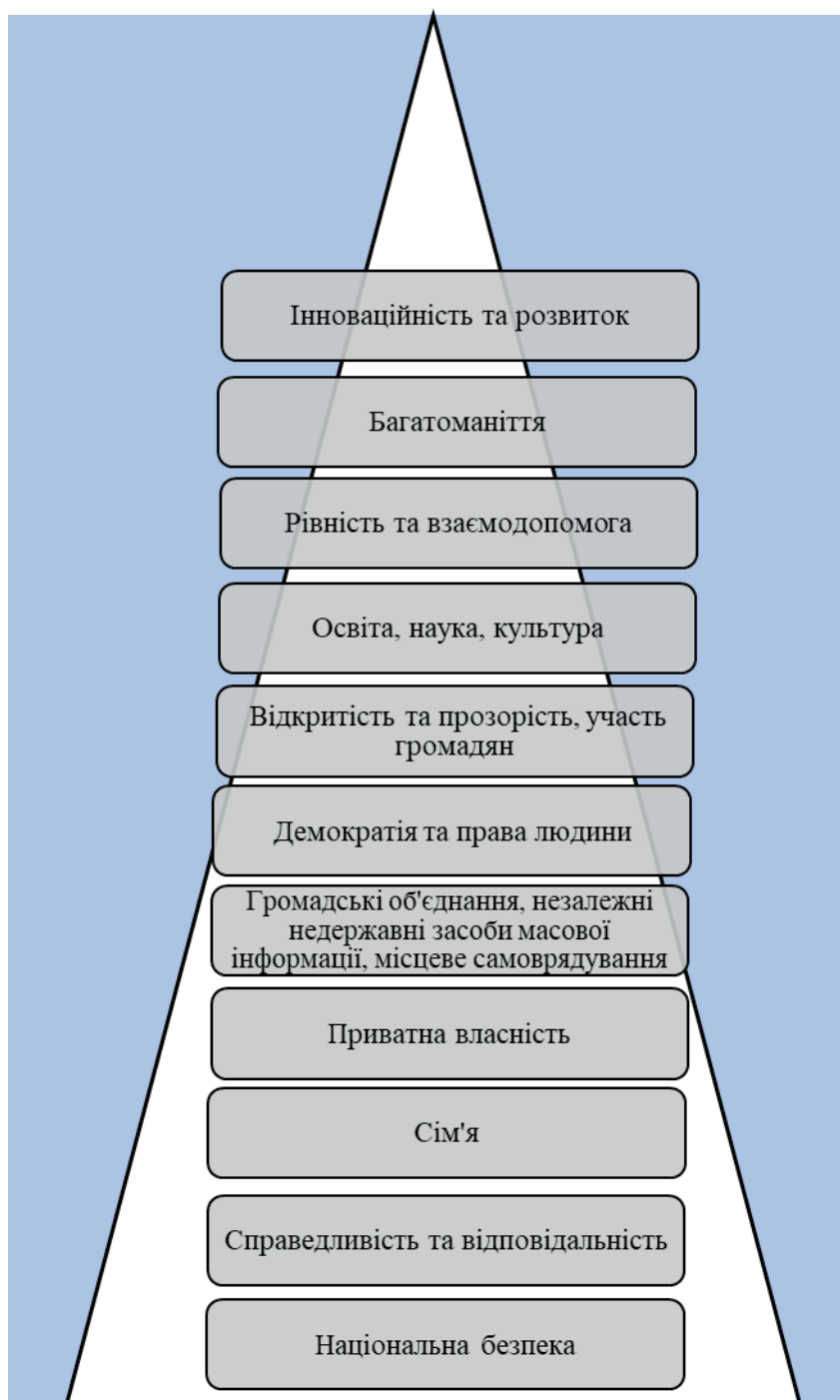

Рис. 1. Цінності громадянського суспільства в Україні.

Громадські об'єднання і незалежні засоби масової інформації створюють відкрите і демократичне суспільство. Вони надають можливість громадянам виражати свої погляди і відстоювати свої права. Громадські організації стимулюють активну громадянську участь, захищають інтереси та сприяють розвитку громадянського суспільства. Незалежні засоби масової інформації відіграють важливу роль у забезпеченні інформаційної свободи, надаючи громадянам доступ до інформації і сприяючи відкритому обговоренню суспільних питань [1, ст. 35, 37; 9; 10].

Демократія та права людини є фундаментальними складовими громадянського суспільства та правової держави, вони мають ключове значення для забезпечення справедливості, свободи та розвитку суспільства [11]. Громадянське суспільство активно підтримує демократичні процеси, створюючи механізми для вираження громадської думки, впливу на політику та контролю за владними структурами. Права людини включають у себе права на життя, свободу виразу, релігії, асоціації та багато інших.

Відкритість та прозорість вказують на важливість доступності інформації та рішень для всіх громадян. Громадянське суспільство та правова держава, які прагнуть до відкритості, демонструють готовність поділитися інформацією та приймати участь у відкритому діалозі [12]. Ця цінність сприяє довірі між громадянами та владою, а також об'єктивності контролю над діяльністю органів влади.

Освіта, наука та культура – це фундаментальні складові громадянського суспільства та правової держави, що формують їх інтелектуальний та культурний капітал. Освіта надає можливість індивідам розвивати свій потенціал, отримувати знання і розуміння, необхідне для активної участі в суспільному та політичному житті [13]. Наука виконує ключову роль у вдосконаленні знань, розробці нових технологій та вирішенні складних проблем [14]. Культура, з своєю багатозначністю, надає суспільству індивідуальності та ідентичності, а також сприяє розумінню різноманітності та співпраці між різними культурними спільнотами за умови утвердження української національної культури [15].

Рівність визначається як рівні можливості та доступ до ресурсів для всіх громадян. Громадянське суспільство, що прагне до рівності, враховує інтереси та потреби всіх, включаючи вразливі групи (дітей, вдов, людей з інвалідністю). Суспільство, яке втілює ці цінності, відзначається високою готовністю до спільних дій та підтримки тих, хто потребує допомоги [16]. Пріоритети та пільги повинні надаватись, в першу чергу тим громадянам, які ризикуючи своїм життям та здоров'ям відстоювали незалежність та територіальну цілісність України.

Багатоманітність (плюралізм) є цінністю, яка підтримує ідею поваги до різноманітних культур, народів, релігій та переконань, віддаючи перевагу українським національним інтересам. В громадянському суспільстві багатоманітність вважається важливою, оскільки вона відображає унікальність і різноманітність людей, яка надихає до відкриття нових можливостей для співпраці [17].

Інноваційність та розвиток є цінностями громадянського суспільства, що визначають його здатність до змін та покращень. Через інновації впроваджуються нові ідеї, технології та підходи у всі сфери життя, що сприяє підвищенню ефективності та конкурентоспроможності суспільства. Розвиток, у свою чергу, передбачає стаке зростання якості життя громадян, забезпечення їхніх потреб та можливостей для самореалізації [18].

Цінності громадянського суспільства та правової держави є основою для становлення сильного демократичного суспільства. Взаємодія цих цінностей формує громадянську ідентичність, стимулює соціальний активізм та сприяє розвитку громадянського суспільства та правової держави. Розуміння та підтримка цих цінностей сприяють створенню суспільства, яке дотримується принципів демократії, правової держави та захисту прав і свобод громадян.

Висновки. Отже, створення сильного та стійкого громадянського суспільства та правової держави в Україні вимагає їх базування на належних ціннісно-правових основах. Цінності громадянського суспільства та правової держави варто зобразити таким ієрархічним ланцюжком: національна безпека, справедливість та відповідальність, сім'я, приватна власність, громадські об'єднання, незалежні недержавні засоби масової інформації, місцеве самоврядування, демократія та права людини, відкритість та прозорість, участь громадян, освіта, наука, культура, рівність та взаємодопомога, багатоманітність, інноваційність та розвиток.

Визначена ієрархія цінностей відображає потреби та ідеали сучасного українського суспільства. Побудова життя на цих цінностях створить умови для стійкого та демократичного суспільства, яке сприятиме благополуччю та розвитку української нації та правової держави. Важливо наголосити, що реалізація цих цінностей вимагає спільних зусиль громадян та влади для досягнення загальних цілей та покращення життя кожного громадянина України.

Перспективами подальших наукових досліджень є розробка правового механізму впровадження цінностей громадянського суспільства та правової держави у правову систему України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL: <https://surl.li/ldgbhg> (дата звернення 12.03.2025).
2. Матяж С.В. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили*. Серія Соціологія. 2013. Т. 225, Вип. 213. С. 27-30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdusoc_2013_225_213_7.
3. Цвік М.В., Петришин О.В., Авраменко Л.В. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів. Харків: Право, 2009. С. 470–473.
4. Степаненко В.П. Громадянське суспільство: дискурси і практики. Київ: Інститут соціології НАН України. 2015. 420 с.
5. Про Національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2469-19> (дата звернення 28.03.2025).

6. Кірюхін Д. Відповідальність і справедливість. *Філософська думка*. 2014. № 1. С. 64–77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Philos_2014_1_8.
7. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення 22.03.2025).
8. Мадзігон В. Приватна власність та її вплив на розвиток підприємництва в Україні. *Молодь і ринок*. 2011. № 12. С. 33–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2011_12_10 (дата звернення 22.03.2025).
9. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <https://surl.li/tjbyan> (дата звернення 28.03.2025).
10. Про медіа: Закон України від 12.12.2022 № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#n157> (дата звернення 28.03.2025).
11. Резенкіна Н.О., Кононенко В.П. Взаємозв'язок та взаємозалежність прав людини, верховенства права та демократії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*: зб. наук. пр. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2024. № 81. Ч. 3. С. 281–287.
12. Нестерович В.Ф. Принципи відкритості та прозорості в діяльності органів державної влади як передумова утвердження демократії участі / В.Ф. Нестерович // *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 2. С. 67–77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmpp_2016_2_7.
13. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 28.03.2025).
14. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. URL: <https://surl.li/mebwmtq> (дата звернення 28.03.2025).
15. Про культуру: Закон України від 14.12.2010 № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (дата звернення 28.03.2025).
16. Погребняк С. Втілення принципу рівності в юридичних актах. *Вісник Академії правових наук України*. Харків: Право, 2006. № 3 (46). С. 8–20.
17. Берченко Г.В. Конституційний принцип багатоманітності (плюралізму) як ключова засада громадянського суспільства. *Демократія у країнах Східної Європи: конституційно-правовий вимір (Тодиківські читання)*: зб. тез наук. доп. і повідомл. четвертої міжнар. наук. конф. молодих вчених, асп. і студ. (27-28 трав. 2011 р.). Харків, 2011. С. 181-182.
18. Скворцов Д.І. Інновація, інноваційність та інноваційний розвиток з позиції економічної теорії. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2013. № 776. С. 309–314. URL : <https://surl.li/igztor> (дата звернення 28.03.2025).